

EUROPÆISKE STRØMNINGER I GAMMEL DANSK HAVEKULTUR I.

HANS RASMUSSØN BLOCK OG UDLANDET

Af *Johan Lange*

I Nordisk illustreret Havebrugsleksikon anføres det under afsnittet personalhistorie (11), at Horticultura Danica, vor første originale havebog, i det væsentlige er en oversættelse fra tysk, og sammesteds under afsnittet havekunstens historie (3) skrives der endvidere at 1600-tallets danske havekunst, som den kommer til udtryk bl.a. i H.R. Blocks værk Horticultura Danica fra 1647 (1), var ganske uberørt af den italienske havekunst.

Begge påstande bør revideres. Det er ellers ikke hensigten her at underkaste Horticultura Danica og dette værks forfatter en nærmere analyse, men kun at bremse den anskuelse, at værket i lighed med den eneste forud for Horticultura Danica på dansk fremkomne havebog, nemlig Johan Domitzer: En nyttig Plantebog om alle Slags artige Imper og Poder . . . (4) og den godt hundrede år efter Horticultura Danica udkomne Den rette Havedyrkning af P. Lundberg (6) skulle være en oversættelse. Når denne anskuelse har kunnet fremkomme, skyldes det sikkert det forhold, at Horticultura Danica, der er blevet mest udbredt som en del af et større værk, nemlig Oeconomia nova (8), er blevet slået i hartkorn med dette værks øvrige dele.

Af denne bogs meget blandede indhold er af de i alt ni dele de syv oversættelser fra tysk. Men Horticultura Danica er ligesom afsnittet Om Bier, hvad teksten angår, helt originalt, i hvert fald er det ingenlunde en oversættelse fra tysk.

Der er derimod næppe tvivl om at forfatteren har både set udenlandske havebøger og har hentet ideer og inspiration fra dem. Det er allerede for flere år siden blevet påvist (7), at særlig et af italieneren G. Battista Ferrari forfattet værk der udkom i Rom i 1633 på latin, i 1638 på italiensk og i 1646 og 64 i Amsterdam på latin (5) med sine billeder har påvirket H.R. Block.

Det er helt givet at H.R. Block har kopieret to af figurerne fra Ferrari og har ladet sig stærkt inspirere af de talrige mønstre, som Block selv kalder de sirlige med passer og lineal konstruerede tæppebedsforslag.

Træsnittene hos H.R. Block, særlig de der forestiller scener fra (datidens) havearbejder, omplantning af træer o.s.v., er grove i strengen og naive i karakteren i sammenligning med Ferrari-værkets lette og yndefulde figurer. Det vrimler i det italienske værk med amoriner, vingede gudinder og allegoriske figurer, med tempelsøjler og stolte,

italienske, kunstprydede rigmandshuse. Det er renæssance i renkultur. Neptun stiger op af havet med sit følge og modtages af en amazone, og der sker i det hele taget en mængde ting som har lidet eller slet intet med havebrug endsige havearbejde at gøre.

I den retning er H.R. Blocks figurer unægtelig mere ægte. Nøgternt har den danske urtegårdsmand fra sine italienske forbilleder fjernet de distraherende flagrebåndsetiketter som Ferrari har anbragt næsten overalt på sine figurer. Block er en ganske jævn dansker. Men han havde haft sit arbejde i en herskabshave og beskriver Lundehave (det senere Marienlyst) indgående, og selv om hans sprog er lidt ubehjælpeligt og hans anvisninger jævne, så fortjener han navn af konstruktør og havearkitekt, tydeligt påvirket af strømninger sydfra og sydvestfra, som Christian den Fjerde var det, da han tegnede haven ved Rosenborg (og ved lysthuset før Rosenborg), og som Frederik den Anden eller hans havearkitekt var det under udformningen af Lundehave.

Om denne skriver Boye (2): I sin beskedne art var Frederik den Andens Lundehave nært beslægtet med Villa d'Este.

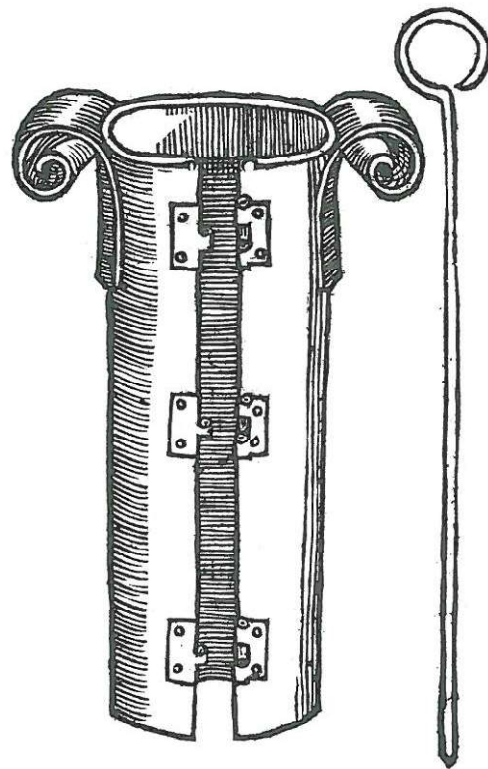
Ferraris bog var nok en bredt affattet blomsterdyrkningsanvisning (og kortfattet og ensidigt formuleret anlægsgartner-vejledning), men på titelbladet anføres betegnelsen Flora, både i de tre latinske udgaver og den italiensk-sprogede. Man forstår bedst denne titel, når man har set dens talrige allegorier, for det er naturligvis dels blomstergudinden dels havens blomsterflor der sigtes til med navnet.

Det er formodentlig første gang i boghistorien dette gudindenavn anvendes som titel til en bog. Og næste gang dette sker, formodentlig under påvirkning af Ferraris bogtitel, er ganske sikkert i Simon Paullis urtebog, udkommet i København 1648 under hovedtitlen Flora Danica (9). Herved får Ferrari betydning for anden gang for dansk kultur. Flora er jo nu en fast indarbejdet betegnelse for et botanisk bestemmelsesværk: Flora europæa, Rostrups flora, Illustreret svampeflora o.s.v. Det ansete engelske ordbogsværk, Oxford-Ordbogen, A New English Dictionary i 35 bind angiver Simon Paulli som den der først har anvendt ordet Flora som bogtitel; men det kan som anført ikke være rigtigt; Ferrari er 15 år tidligere på færde med dette navn.

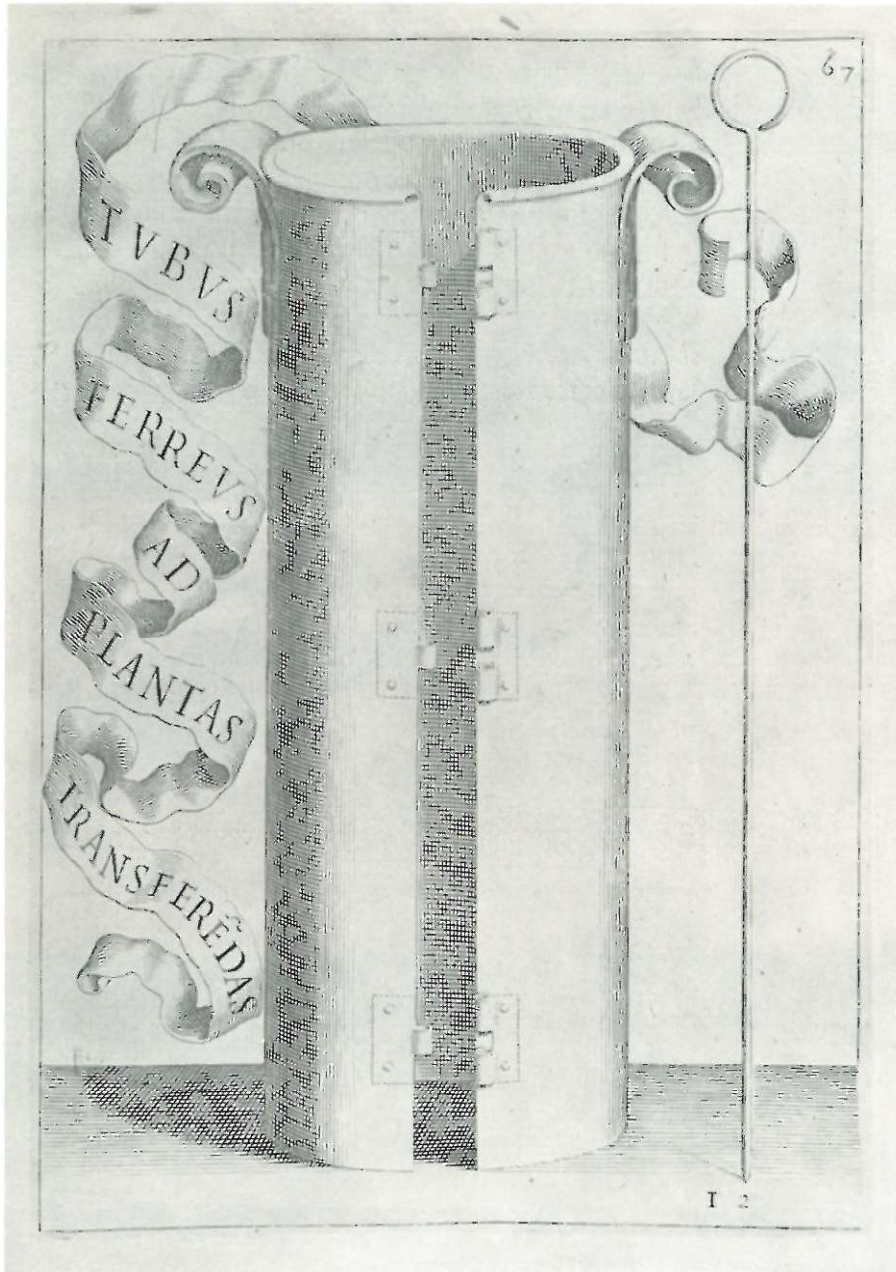
Titelbladsplanche i Ferrari, Flora sive Florum Cultura. Bogens motto Blomster giver ungdom, eller som der står: Med blomster tilbagekøbes året er symbolsk udtrykt i busten af den gamle mand, der under bekransningen omskibes til en yngling.

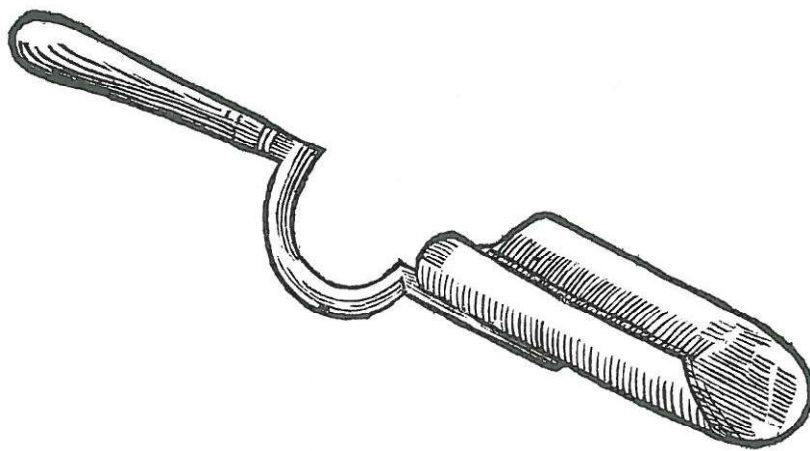

Modstående side: Figur fra Ferraris Flora. "Jernrør til planteflytning" kaldes redskabet. Røret kan lukkes i siden ved hjælp af stangen til højre, presses eller bankes ned omkring roden, graves op med rodklumpen i røret, resten gl'r sig af sig selv.

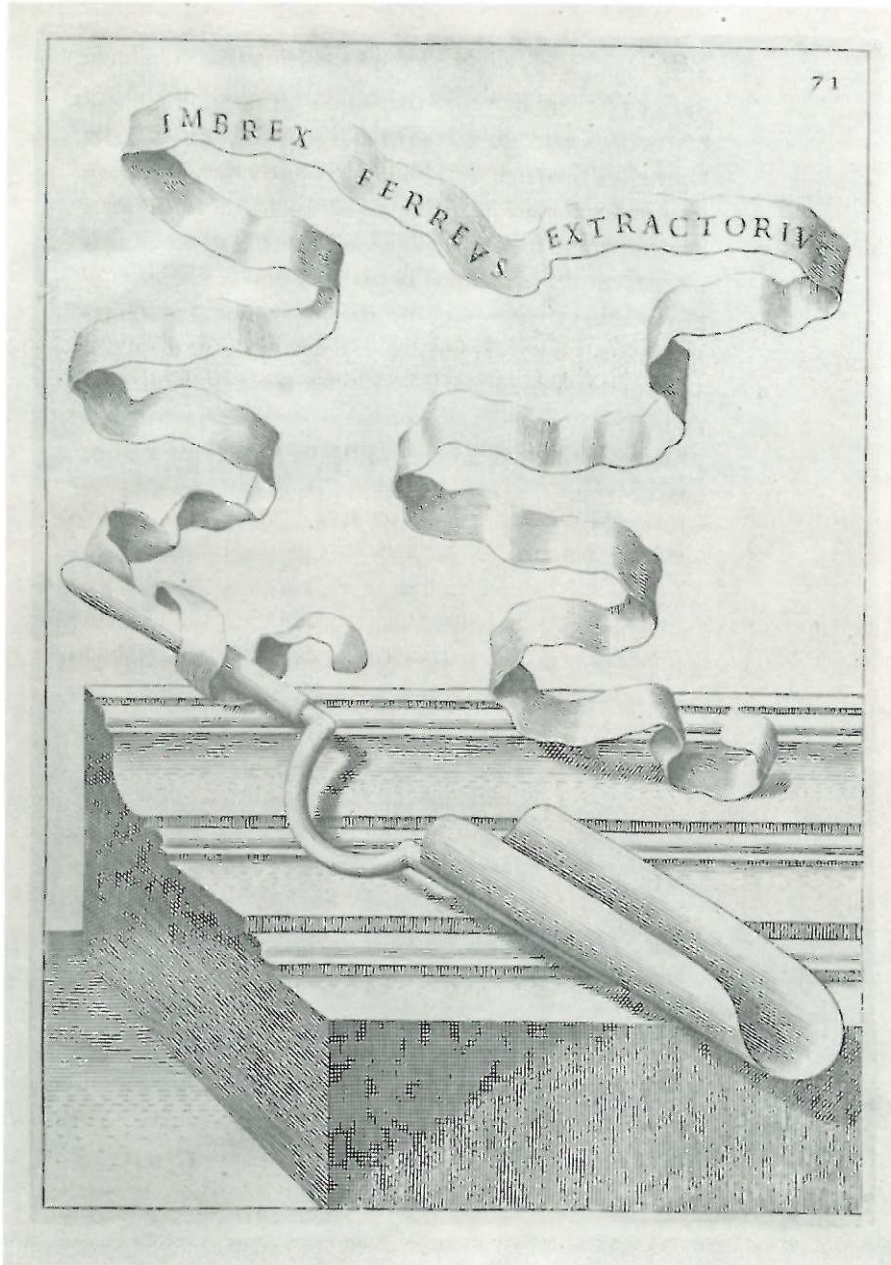
Denne side: Figur fra Blocks Horticultura Danica. "Et Instrument gjort aff Jernplader som en Tud, den Mand kand lucke op oc til i Siderne". Block har kopieret Ferrari ret groft, men nøjagtigt; han har dog ikke villet (eller kunnet) oversætte Ferraris tekst.

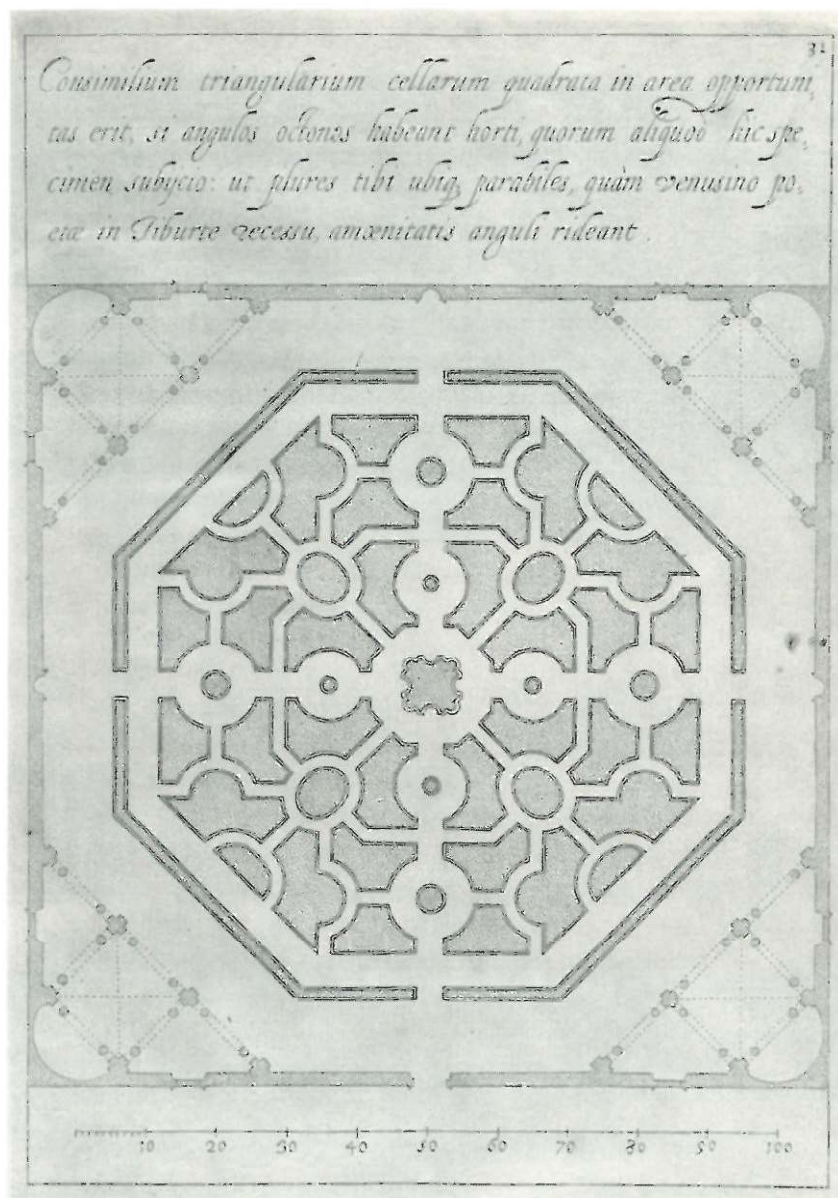

Modstående side: Figur fra Ferrari. "Rende af jern til opgravning" står der. Buen på skaftet skal nok forhindre beskadigelse af plantens grønne dele, når den halvcylindriske skovl presses lodret ned lige ved siden af planten.

Denne side: Kopi hos Block. Om det lidt anderledes formede skaft kan tydes derhen, at Block har fået en smed til at lave redskabet efter Ferraris billede og virkelig har haft det mellem sine andre redskaber er umuligt at afgøre.

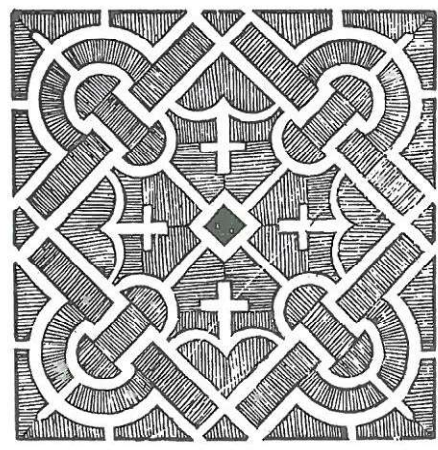
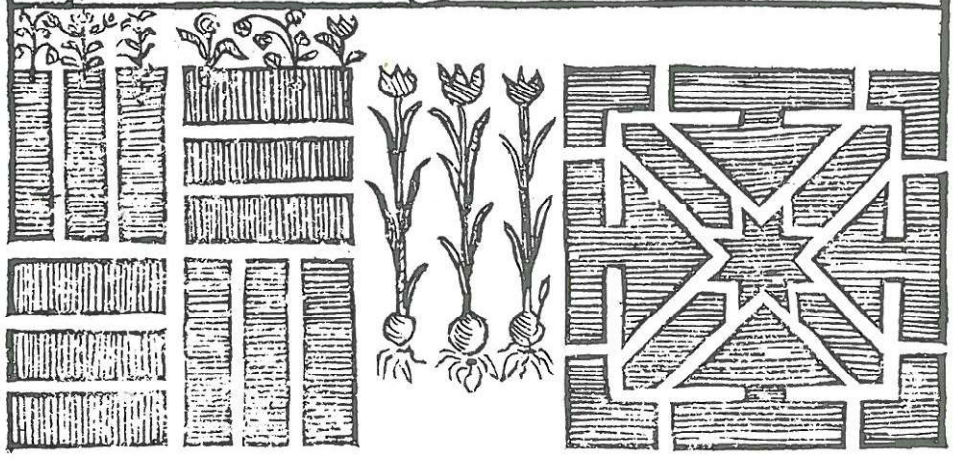

Næppe nogen af Ferraris forslag (eller modeller som han kalder dem) til tæppebede har været direkte forbillede for Block, men de har tydeligvis inspireret ham til flittigt arbejde med passer og lineal. Alene i *Horticultura Danica* bringer han 45 "mønstre" hvoraf tre anføres på modsatte side; de to af dem indgår i den figur der viser beskæring og opbinding af vinranker.

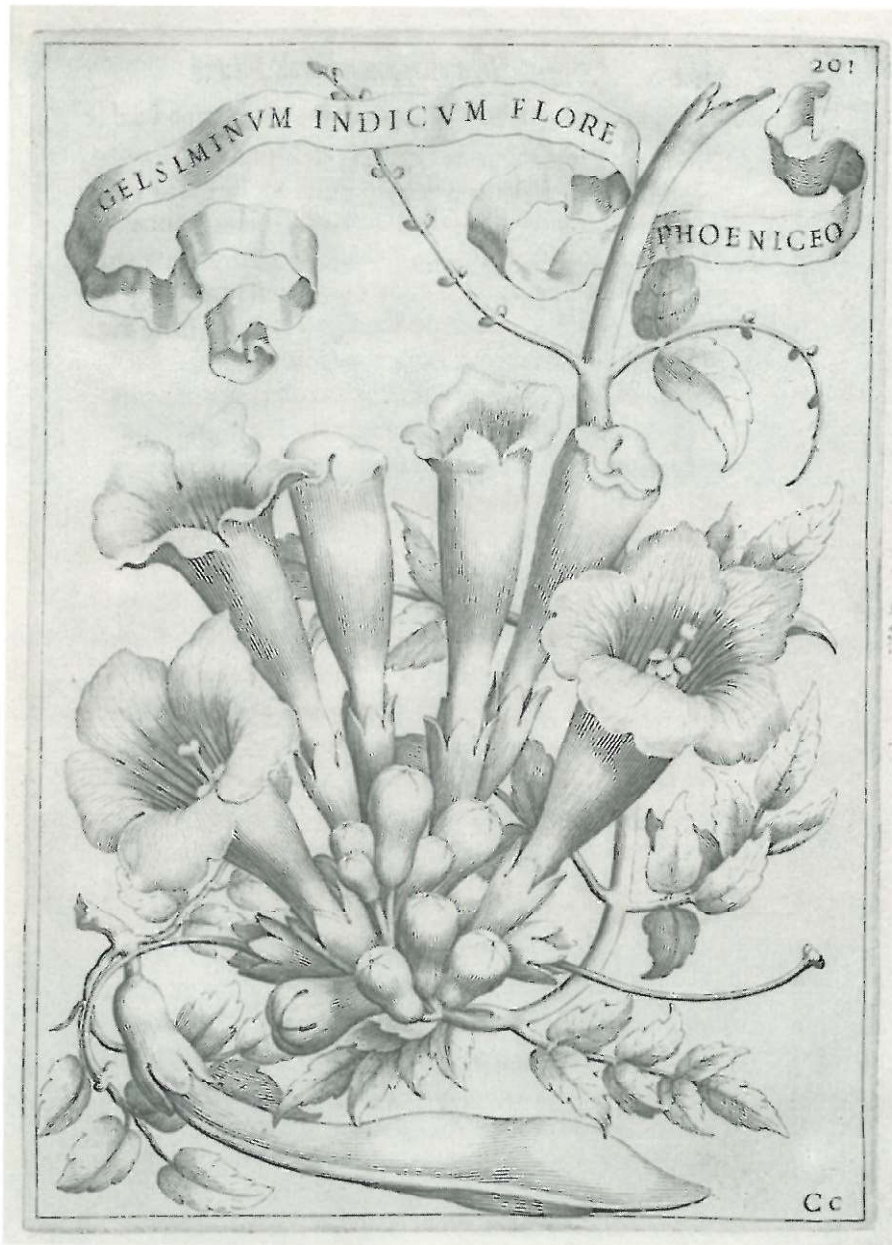

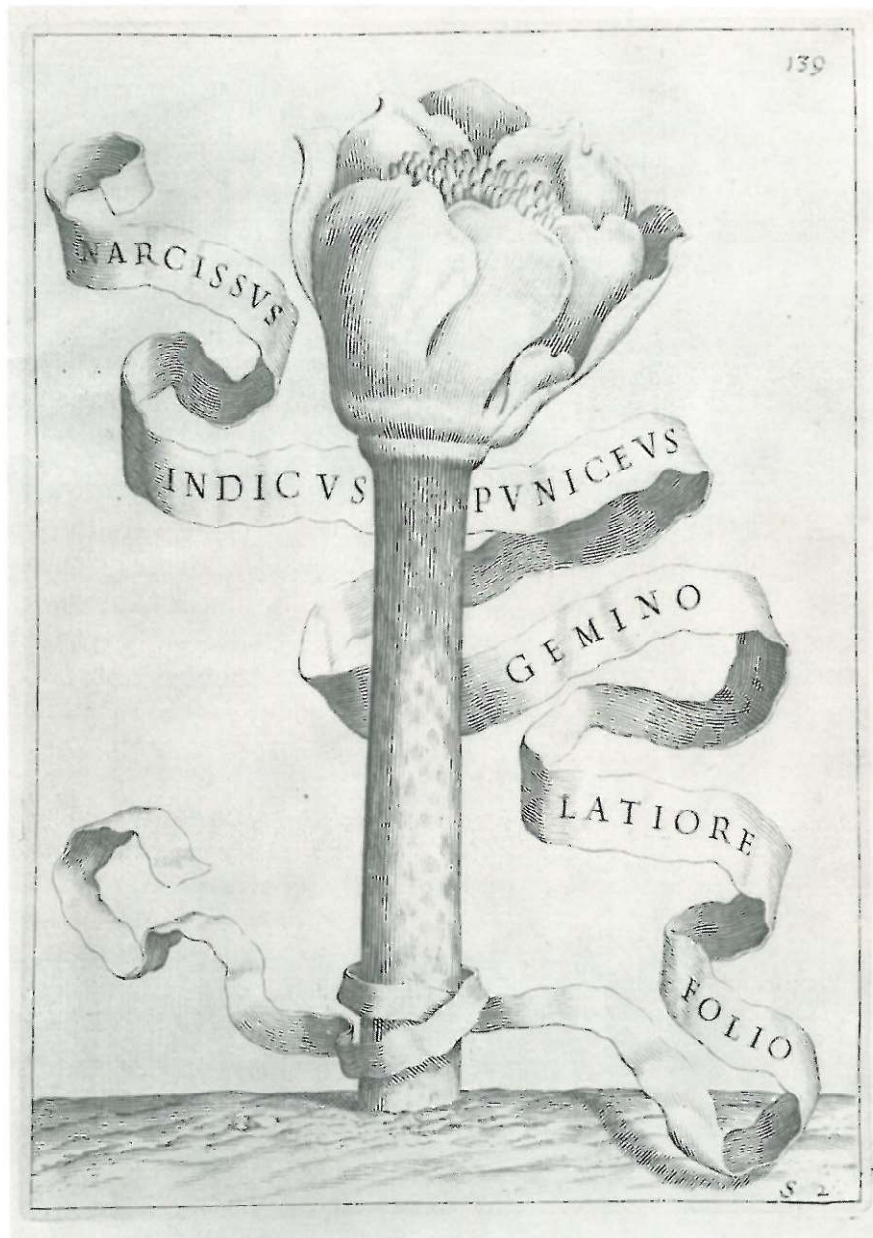
Ferrari afbilder flere til Italien nyindførte planter f.eks. denne *Jasminum odoratissimum* fra Madeira. *Gelsemium* er en forvanskning af *Jasminum* (eller omvendt) idet begge navne skal stamme fra Arabien og er sikkert oprindelig knyttet til *Jasminum sambac*. *Gelsemium* er nu (i formen *Gelsemium*) knyttet til en *Loganiacé*, men har også været knyttet til en *Bignoniacé*, se modstående side.

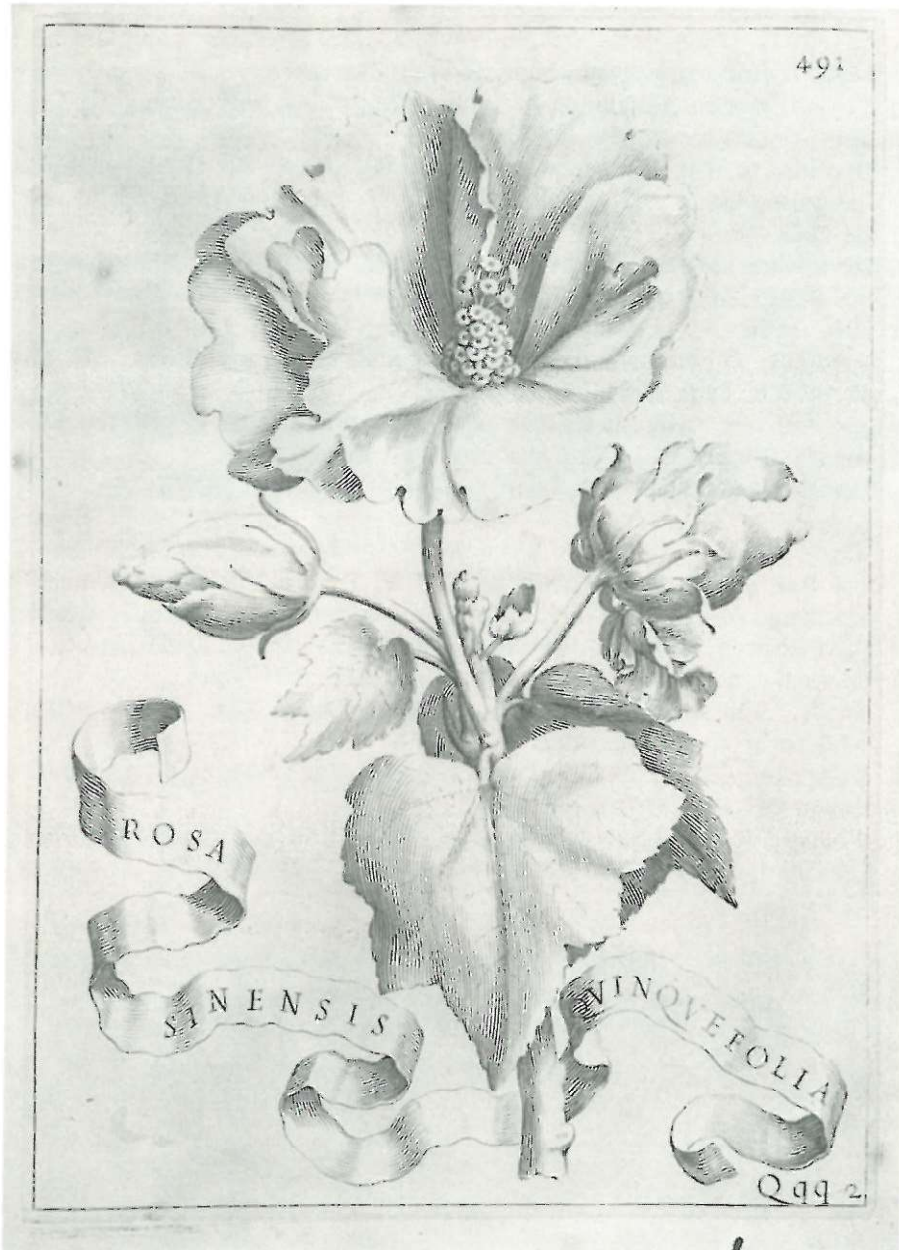

Phaedranthus (Bignonia) buccinatorius fra S. Amerika og andre Bignoniaceer har båret navnet Gelseminum, se modstående side.

Denne Haemanthus fra Afrika er nok vanskelig at bestemme, men tilføjelsen gemino latiore folio (med et temmelig bredt tvillingblad, ♂: med to brede blade) tyder på *H. coccineus* (eller *H. tigrinus*). Den første har været kendt længst.

Hibiscus-arten her er ikke *H. rosa-sinensis* som etiketten synes at antyde, men derimod *H. mutabilis*. Den optræder tit i fyldt form, som netop vist på et par andre af tavlerne hos Ferrari. Stammer fra Ostindien og dyrkes bl.a. i Sydeuropa.

Litteratur.

1. Block, Hans Rasmussøn: Horticultura Danica. Hvorledes en zirlig oc nyttig Urte-Hawe i Dannemarck kand anrettis, beprydis oc ved Mact holdis. 152 sider. Kbh. 1647.
2. Boye, Georg: Havekunsten i kulturhistorisk belysning I-II. 174 sider, 91 plancher. Kbh. 1972.
3. Brandt, G.N.: Havekunstens Historie, i Nordisk illustreret Havebrugsleksikon, red. af A. Pedersen. 4. udg. I-II 1934-36, 5. udg. I-III 1945-48.
4. Domitzer, Johan: En nyttig Plantebog om alle Slags Artige Imper oc Poder oc hurledes mand skal sætte allehaande Fruct oc Træ. Kbh. 1635.
5. Ferrari, Giovanni Battista: Flora sive Florum Cultura. 522 sider, 43 tavler. Rom 1633.
Samme bog oversat til italiensk (med undtagelse af teksten på tavlerne): Flora ouero Cultura di Fiori. Rom 1638.
Samme bog udgivet (på latin) i Amsterdam 1646 og 64.
6. Lundberg, P.: Den rette Have-Dyrkning om hvorledes Kiøkken-Frugt- Urte- og Lyst-Haver tilligemed Orangerier og Humle-Haver bør anlegges . . . oversat af H. F. Pram. 368 sider. Kbh. 1762.
7. Madsen, Andreas: Vore ældste Havebøger I. H. R. Block: Horticultura Danica. I Gartner-Tidende bd. 39 (1923) s. 540-42 og 611-16.
8. Oeconomia nova, udgivet af J. Holst. Kbh. 1647-49.
9. Paulli, Simon: Flora Danica, Dansk Urtebog. Kbh. 1648, faksimile-udgave bd. I-III Kbh. 1971-72.
10. Pedersen, Chr.: Et Jubilæum (Blocks Horticultura), i Gartner-Tidende bd. 13 (1897) s. 93-95.
11. Tholle, Johs.: Personalhistorie, i Nordisk illustreret Havebrugsleksikon, red. af A. Pedersen 4. udg. I-II 1934-36, 5. udg. I-III 1945-48.